

Danuta Stasik

JEZYK HINDI

हिन्दी भाषा

DIALOG

PODREČZNIK JĘZYKA HINDI

Danuta Stasik

PODREČZNIK JĘZYKA HINDI

Część I
(Kurs podstawowy)

Wydanie czwarte poprawione

Wydawnictwo Akademickie

DIALOG

Warszawa 2010

Do druku opiniowały

Nina Pawlak

Tatiana Rutkowska

Projekt okładki

Stanisław Stasik

Redakcja

Anna Adamiak

Korekta

Jadwiga Krężlewicz

Helena Kamińska

*Podręcznik akademicki dotowany przez
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*

Copyright © Wydawnictwo Akademickie *DIALOG* 1994

ISBN 978-83-8002-611-7

Wydawnictwo Akademickie „DIALOG” Anna Parzymies Sp. z o.o.

00–112 Warszawa, ul. Bagno 3 m. 218

tel./faks 22 620 87 03

e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl

www.wydawnictwodialog.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	XII
Przedmowa	XIII
Przedmowa do II wydania	XV
Przedmowa do III wydania	XVII
 WSTĘP Najważniejsze wiadomości na temat języka hindi	1
0.1. Pochodzenie języka hindi — uwagi ogólne	1
0.2. Hindi jako język ogólnopaństwowy	2
0.2.1. Hindustani	2
0.2.2. Hindi i urdu	3
0.3. Główne dialekty języka hindi	4
0.3.1. Dialekt khariboli	8
0.4. Fonetyka i fonologia	9
0.4.1. Samogłoski	9
0.4.2. Spółgłoski	10
0.5. Pismo	12
0.5.1. Uwagi ogólne	12
0.5.2. Uwagi na temat transkrypcji	13
0.5.3. Zapis samogłosek	14
0.5.4. Zapis spółgłosek	15
0.5.5. Ligatury i pozostałe znaki	17
0.6. Sylaba i akcent wyrazowy	19
0.7. Słownictwo	19
0.7.1. Słowa pochodzenia indyjskiego	20
0.7.2. Słowa pochodzenia obcego	21
0.8. Style językowe	24
 ROZDZIAŁ I	25
1.1. Rzeczownik	25
1.1.1. Rzeczowniki rodzaju męskiego	25
1.1.1.1. Rzeczowniki zakończone na -अट	25
1.1.1.2. Pozostałe rzeczowniki	26
1.1.1.3. Forma wołacza rzeczowników rodzaju męskiego	27
1.1.2. Rzeczowniki rodzaju żeńskiego	27
1.1.2.1. Rzeczowniki zakończone na -ई	27
1.1.2.2. Rzeczowniki na -इ oraz -इया	27
1.1.2.3. Pozostałe rzeczowniki	28
1.1.2.4. Forma wołacza rzeczowników rodzaju żeńskiego	29
1.1.3. Uwagi na temat rodzaju rzeczowników	29

1.2. Postpozycja (cz. I)	30
1.2.1. Postpozycje proste	30
1.3. Zaimek (cz. I)	33
1.3.1. Zaimki osobowe	33
1.3.1.1. Zaimki pierwszej osoby	33
1.3.1.2. Zaimki drugiej osoby	33
1.3.1.3. Zaimki trzeciej osoby	34
1.4. Czasownik (cz. I)	36
1.4.1. Bezokolicznik (cz. I)	36
1.4.1.1. Temat czasownika	36
1.4.2. Czas teraźniejszy prosty czasownika होना 'być'	36
Tekst	38
राम का परिवार	38
Ćwiczenia	38
ROZDZIAŁ II	41
2.1. Zaimek (cd.)	41
2.1.1. Zaimki dzierżawcze	41
2.2. Czasownik (cd.)	42
2.2.1. Imiesłów niedokonany prosty	42
2.2.2. Czas teraźniejszy (cd.)	42
2.3. Szyk zdania prostego	44
2.4. Intonacja zdania	45
Dialog	46
एक दावत में	46
Komentarz do dialogu	47
Ćwiczenia	48
ROZDZIAŁ III	51
3.1. Przymiotnik	51
3.1.1. Przymiotniki odmienne	51
3.1.2. Przymiotniki nieodmienne	52
3.2. Postpozycja (cz. II)	53
3.2.1. Postpozycje złożone	53
3.2.2. Zestawienia postpozycji	55
3.2.3. Wyrażenia postpozycyjne	56
3.3. Czasownik (cd.)	56
3.3.1. Czas teraźniejszy złożony czasownika होना 'być'	56
3.3.2. Czas przeszły niedokonany	58
3.3.2.1. Czas przeszły niedokonany czasownika होना 'być'	58

3.3.2.2. Czas przeszły niedokonany innych czasowników	58
3.3.3. Czas przeszły niedokonany złożony czasownika होना	60
Dialog	61
कक्षा में	61
Tekst	61
रमेश	61
Komentarz do tekstu	62
Ćwiczenia	63
ROZDZIAŁ IV	67
4.1. Liczebnik (cz. I)	67
4.1.1. Liczebniki główne	67
4.1.2. Liczebniki porządkowe	67
4.1.3. Liczebniki zbiorowe	68
4.1.4. Liczebniki ułamkowe	68
4.2. Czasownik (cd.)	70
4.2.1. Tryb rozkazujący	70
4.2.1.1. Forma 2 os. l. poj.	70
4.2.1.2. Forma 2 os. l. mn.	71
4.2.1.3. Formy grzecznościowe z zaimkiem आप	72
4.2.1.4. Bezokolicznik jako forma trybu rozkazującego	73
4.2.2. Imiesłów przysłówkowy uprzedni	74
Tekst	75
बाज़ार में	75
Komentarz do tekstu	76
Dialog	76
कुछ सुनाओ !	76
Komentarz do dialogu	77
Ćwiczenia	78
ROZDZIAŁ V	81
5.1. Zaimek (cd.)	81
5.1.1. Zaimki pytające कौन i क्या	81
5.1.2. Zaimki nieokreślone कोई, कई i कुछ	82
5.1.3. Zaimek względny जो	82
5.2. Czasownik (cd.)	83
5.2.1. Bezokolicznik (cd.)	83
5.2.1.1. Czasownikowe cechy bezokolicznika	83
5.2.1.2. Rzeczownikowe cechy bezokolicznika	84
5.2.2. Czasy ciągłe (cz. I)	85

5.2.2.1. Imiesłów ciągły	85
5.2.2.2. Czas teraźniejszy ciągły	86
5.2.2.3. Czas przeszły ciągły	87
5.3. Konstrukcje wyrażające posiadanie	88
5.3.1. Czasownik होना + postpozycja का	88
5.3.2. Czasownik होना + postpozycja के पास	88
5.3.3. Czasownik होना + postpozycja को	89
Tekst	89
जन्मदिन	89
Komentarz do tekstu	91
Ćwiczenia	92
ROZDZIAŁ VI	95
6.1. Zaimek (cd.)	95
6.1.1. Zaimki proste	95
6.2. Przymiotnik (cd.)	96
6.2.1. Stopniowanie przymiotnika	96
6.2.1.1. Stopień wyższy przymiotnika	96
6.2.1.2. Stopień najwyższy	97
6.3. Czasownik (cd.)	98
6.3.1. Czas przyszły I	98
6.4. Zdania podrzędnie złożone (cz. I)	100
6.4.1. Zdania dopełnieniowe	100
6.4.2. Zdania przydawkowe	100
6.4.3. Zdania okolicznikowe czasu	101
6.4.4. Zdania okolicznikowe miejsca	101
6.4.5. Zdania okolicznikowe przyczyny	102
Dialogi	102
1. तुम्हारी पढ़ाई जारी रहेगी	102
Komentarz do dialogu 1	103
2. हिंदी के प्रसिद्ध उपन्यासकार और कहानीकार प्रेमचंद के बारे में	104
Komentarz do dialogu 2	104
Ćwiczenia	105
ROZDZIAŁ VII	107
7.1. Zaimek (cd.)	107
7.1.1. Zaimki złożone	107
7.2. Sufiks -वाला	108
7.3. Konstrukcje wyrażające powinność/konieczność	109
7.3.1. Konstrukcja z चाहिए	110

7.3.2. Konstrukcja z होना	110
7.3.3. Konstrukcja z पड़ना	111
7.4. Czasownik (cd.)	111
7.4.1. Tryb przypuszczający I	111
7.5. Zdania podrzędnie złożone (cd.)	114
7.5.1. Zdania okolicznikowe celu	114
Dialog	114
आज मेहमान आनेवाले हैं	114
Ćwiczenia	116
ROZDZIAŁ VIII	119
8.1. Czasownik (cd.)	119
8.1.1. Imiesłów dokonany prosty	119
8.1.2. Czas przeszły dokonany nieokreślony	120
8.1.2.1. Czasowniki nieprzechodnie – konstrukcja subiektywna	120
8.1.2.2. Czasowniki przechodnie – konstrukcja ergatywna	121
8.1.2.2.1. Konstrukcja neutralna	122
8.1.2.2.2. Konstrukcja obiektywna	123
8.1.3. Czas teraźniejszy dokonany	125
8.1.4. Czas zaprzeczony	128
8.1.5. Zjawisko łamania konstrukcji	130
8.1.6. Imiesłowy (cd.)	131
8.1.6.1. Imiesłowy przymiotnikowe	132
8.1.6.2. Imiesłowy przysłówkowe	133
Teksty	134
1. मित्र को एक पत्र	134
Komentarz do tekstu 1	135
2. दिल्ली	135
Komentarz do tekstu 2	136
Ćwiczenia	137
ROZDZIAŁ IX	139
9.1. Czasownik (cd.)	139
9.1.1. Czasowniki intensywne	139
9.1.1.1. Czasowniki z जाना	140
9.1.1.2. Czasowniki z आना	140
9.1.1.3. Czasowniki z देना	141
9.1.1.4. Czasowniki z लेना	141
9.1.1.5. Czasowniki z पड़ना	141

9.1.1.6. Czasowniki z उठना	142
9.1.1.7. Czasowniki z बैठना	142
9.1.1.8. Inne ważniejsze czasowniki modyfikujące	143
9.1.2. Czasowniki चुकना, सकना, पाना	143
9.1.2.1. चुकना	143
9.1.2.2. सकना	143
9.1.2.3. पाना	144
Teksty	145
1. सफ़र	145
Komentarz do tekstu 1	146
2. होली	149
Komentarz do tekstu 2	150
Ćwiczenia	151
ROZDZIAŁ X	155
10.1. Czasowniki (cd.)	155
10.1.1. Czasowniki odimienne	155
10.1.1.1. Czasowniki odimienne proste	155
10.1.1.2. Czasowniki odimienne złożone	155
10.1.1.2.1. Budowa czasowników odimiennych złożonych	156
10.1.1.2.2. Czasowniki odimienne złożone w zdaniu	158
10.1.2. Czasowniki kauzatywne	159
Tekst	164
बीमारी	164
Komentarz do tekstu	165
Dialog	166
शादी	166
Komentarz do dialogu	167
Ćwiczenia	168
ROZDZIAŁ XI	171
11.1. Zaimek (cd.)	171
11.1.1. Zaimki emfatyczne	171
11.2. Czasownik (cd.)	172
11.2.1. Kategoria strony	172
11.2.1.1. Strona bierna	172
11.2.2. Tryb warunkowy I (prosty)	174
11.3. Zdania podrzędnie złożone (cd.)	175
11.3.1. Zdania warunkowe	175

Tekst.....	177
बनारस	177
Komentarz do tekstu	178
Dialog.....	179
मैं अपना काम करूँगी.....	179
Komentarz do dialogu.....	181
Ćwiczenia.....	181
 ZAŁĄCZNIKI	185
1. Liczebniki główne.....	185
2. Tradycyjna rodzina indyjska; terminy pokrewieństwa	187
3. Kalendarz indyjski	191
Kalendarz gregoriański	191
Datowanie wg ery Wikramaditji	193
Zreformowany kalendarz narodowy	195
4. Słowniczki tematyczne z wybranych dziedzin	196
Flora	196
Owoce.....	196
Warzywa, rośliny zbożowe oraz strączkowe	197
Kwiaty	198
Fauna.....	198
Zwierzęta dzikie i udomowione	198
Ptaki	200
Ciało ludzkie.....	201
Części ciała.....	201
Choroby i objawy chorobowe	202
Nazwy zawodów i stanowisk	203
 BIBLIOGRAFIA.....	206
Wykaz cytowanej literatury	206
Wykaz wybranych podręczników, słowników i opracowań na temat języka hindi	207
 SŁOWNICZEK HINDI-POLSKI.....	209
 Indeks nazw i terminów indyjskich oraz innych wybranych pojęć i zagadnień gramatycznych.....	244

WYKAZ SKRÓTÓW

A.	(język) arabski/pochodzący z...
ang.	(język) angielski/pochodzący z...
bezdźw.	(spółgłoska) bezdźwięczna
czas.	czasownik
dop.	forma dopełnienia; dopełnienie
dosł.	dosłowny; dosłownie
dźw.	(spółgłoska) dźwięczna
erg.	ergativus; ergatywny
H.	(język) hindi/pochodzący z...
im. dok.	imiesłów dokonany
im. niedok.	imiesłów niedokonany
konstr.	konstrukcja
kauz.	kauzatywny (czasownik)
l. mn.	liczba mnoga
l. poj.	liczba pojedyncza
NIA	nowoindoaryjski
nos.	(samogłoska/spółgłoska) nosowa
nprz.	czasownik nieprzechodni
nprzyd.	(spółgłoska) nieprzydechowa
os.	osoba
P.	(język) perski/pochodzący z...
PN	przypadek niezależny; forma przypadku niezależnego
postp.	postpozycja
postp. dop.	postpozycja dopełnienia
postp. erg.	postpozycja ergatywna
prep.	prepozycja
prz.	czasownik przechodni
przyd.	(spółgłoska) przydechowa
przym.	przymiotnik; przymiotnikowy
przysł.	przysłówek; przysłówkowy/przysłowny
PZ	przypadek zależny; forma przypadku zależnego
r.m.	rodzaj męski
r.ż.	rodzaj żeński
recz.	rzeczownik(a); rzeczownikowy/rzeczowny
S.	sanskryt/pochodzący z...
SIA	staroindoaryjski
ŚIA	średnioindoaryjski
zaim.	zaimek
ZD	zaimek dzierżawczy; forma zaimka dzierżawczego

PRZEDMOWA

W niniejszym podręczniku zawarto zasób podstawowych wiadomości z gramatyki współczesnego standardowego języka hindi wraz z praktycznym materiałem ilustracyjnym w postaci tekstów, dialogów i różnorodnych ćwiczeń. Nie jest to pierwsza pozycja książkowa w języku polskim na temat języka hindi. Wspomnieć tu należy przede wszystkim pionierskie prace przedwcześnie zmarłego Dariusza Gąsiora (1962-1990), pracownika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, takie jak *Gramatyka hindi dla lektoratów, cz. I* (Poznań 1990) oraz *Rozmówki polsko-hindi* (Poznań 1989). Obie te prace różnią się jednak dość zasadniczo od niniejszego podręcznika, który stanowi pierwszą próbę zaprezentowania w języku polskim jednolitego kursu nauki języka hindi.

Starano się tu omówić i zilustrować różnego typu przykładami te zagadnienia gramatyki, które umożliwią uczącemu się czytanie średniej trudności tekstów literackich i prasowych, a także porozumiewanie się w mowie i piśmie z osobami posługującymi się językiem hindi.

Materiał teoretyczny wprowadzany jest stopniowo, a jego kolejność wynika zarówno z potrzeb dydaktycznych, jak i z samej natury opisywanego tu języka. Zawartość podręcznika rozłożono na 11 rozdziałów poprzedzonych wstępem zawierającym najważniejsze informacje dotyczące języka hindi, ilustrując reguły gramatyczne odpowiednio dobranymi tekstami i ćwiczeniami. Zamieszczono także cztery załączniki obejmujące różnorodne informacje oraz słownictwo (liczebniki języka hindi — załącznik 1, rodzina indyjska — załącznik 2, kalendarz indyjski — załącznik 3, flora, fauna, ciało ludzkie i terminologia medyczna oraz nazwy zawodów — załącznik 4). Na końcu podręcznika zamieszczono bibliografię, słowniczek hindi-polski oraz indeks. W słowniczku znalazło się ponad 900 wyrazów podstawowych użytych w omówieniu materiału gramatycznego, tekstach, dialogach i ćwiczeniach. Nie włączono do niego słownictwa zawartego w załącznikach. Indeks obejmuje przede wszystkim terminy indyjskie pojawiające się w opisie języka oraz pojęcia i zagadnienia, których nie ujęto w odrębne paragrafy w trakcie omawiania materiału gramatycznego, co zdecydowało o niezamieszczeniu ich w szczegółowym spisie treści znajdującym się na początku opracowania.

Podręcznik pisano przede wszystkim z myślą o studentach uczących się języka hindi na regularnych zajęciach uniwersyteckich, korzystających z pomocy nauczycieli polskich i indyjskich. Jednakże w czasie coraz częstszych bezpośrednich kontaktów z Indiami, w obliczu rosnącego zainteresowania językami indyjskimi postrzeganymi jako środek skuteczniej sprzyjający

zrozumieniu kultury indyjskiej niż język angielski, starano się także uwzględnić potrzeby osób chcących się uczyć języka hindi samodzielnie. Między innymi właśnie z myślą o nich równolegle z wprowadzeniem pisma dewanagari zastosowano transkrypcję naukową w czterech pierwszych rozdziałach podręcznika oraz w słowniczku. Mamy nadzieję, że zawarte tu informacje okażą się także przydatne dla tych wszystkich, którzy poszukują informacji dotyczących języka hindi.

Przeważającą część zdań i fragmentów tekstów ilustrujących materiał gramatyczny oraz wyzyskanych w ćwiczeniach zaczerpnięto ze źródeł oryginalnych. W celu przybliżenia uczącym się różnych stylów językowych sięgnięto tu zarówno do utworów wybitnych współczesnych autorów, takich jak Bhiszma Sahni, Agjej, Nirmal Warma czy Usza Prijamwada, jak i do prasy — gazet i czasopism. Z kolei większość tekstów i dialogów zamieszczonych w podręczniku napisał znany pisarz indyjski dr Abdul Bismillah, który od października 1993 pracuje jako lektor języka hindi w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Każdy tekst autorstwa dra Abdula Bismillaha jest osobno sygnowany. Ponadto dr Bismillah służył autorce pomocą, komentując zawarty w podręczniku materiał w języku hindi.

Pragnę w tym miejscu podkreślić, że podręcznik ten bardzo dużo zawdzięcza mojej Nauczycielce dr Tatianie Rutkowskiej, wieloletniej wykładowczyni języka i literatury hindi w IO UW. Dr Tatiana Rutkowska, dzieląc się swymi cennymi spostrzeżeniami i krytycznymi uwagami na temat maszynopisu, przede wszystkim pozwoliła autorce spojrzeć na własny tekst oczami wymagającego czytelnika i uniknąć tym samym niepotrzebnych nieporozumień. Swoje uwagi po lekturze maszynopisu przekazali także dr Nina Pawlak (Zakład Języków i Kultur Afryki, IO UW) oraz mgr Andrzej Ługowski (Sekcja Indologii, IO UW), który czytał fragmenty podręcznika w początkowej wersji. Pragnę Im wszystkim serdecznie podziękować za okazaną pomoc, zaznaczając jednocześnie, że za ostateczny kształt książki odpowiedzialność ponosi wyłącznie autorka.

Dziękuję również Cezaremu Żemisowi z Zakładu Zastosowań Informatycznych IO UW za rady i pomoc w opanowaniu tajników pracy z komputerem.

Danuta Stasik

Warszawa, wrzesień 1994

PRZEDMOWA DO II WYDANIA

Oddajemy do rąk Czytelnika drugie, zmienione i poprawione, wydanie I części *Podręcznika języka hindi*. Fakt wyczerpania się poprzedniego nakładu tej książki, świadczy o istnieniu w Polsce środowiska osób pragnących poznawać nie tylko samą wielką kulturę Indii, lecz także języki indyjskie, stanowiące przecież jej integralną część. Mamy nadzieję, że obecne wydanie będzie w stanie zaspokoić tę potrzebę polskich czytelników i spotka się z równie życzliwym przyjęciem jak poprzednie.

Zasadniczą zmianą wprowadzoną w niniejszym wydaniu z myślą o łatwiejszej pracy z tekstem jest użycie innej czcionki dewanagari do zapisu materiału w języku hindi. Zastosowana tu czcionka *Jaisalmer*, której autorem jest kanadyjski indolog — prof. Kenneth Bryant z University of British Columbia w Vancouver, dzięki swoim walorom technicznym i estetycznym polepsza czytelność tekstu i ułatwia jego lekturę.

Oprócz tej zmiany technicznej zdecydowano się także na dokonanie pewnych zmian w prezentowanym materiale gramatycznym. Dotyczą one głównie informacji zawartych we Wstępie — przede wszystkim w części poświęconej omówieniu zagadnień związanych z fonetyką i fonologią; poza tym wprowadzono tu także, nie omówione poprzednio, kwestie dotyczące zasad podziału wyrazów na sylaby oraz akcentu wyrazowego w języku hindi. Inaczej także omówiono materiał zawarty w rozdziale X dotyczący czasowników odmiennych złożonych. Przedstawiona tu typologia tej ważnej, lecz dyskusyjnej i niezbyt wyczerpująco zbadanej grupy czasowników stanowi próbę prezentacji poglądów dominujących na jej temat wśród uczonych. W niniejszym wydaniu poniechano jednoznaczne opowiadanie się po stronie którejkolwiek ze szkół, co się wydaje właściwsze po ponownej analizie aktualnego stanu badań. Pozostałe, pomniejsze już, zmiany w innych miejscach podręcznika stanowią przede wszystkim uzupełnienie bądź uściślenie materiału zawartego w I wydaniu.

W miejscu tym pragnę podziękować wszystkim, którzy poświęcili swój czas na zaznajomienie się z treścią podręcznika i podzielili się ze mną swoimi spostrzeżeniami i krytycznymi uwagami, szczególnie zaś — dr Tatianie Rutkowskiej, mgr. Anrzejowi Ługowskiemu oraz mgr Małgorzacie Wielińskiej, a ponadto także prof. Helmutowi Nespitalowi z Freie Universität w Berlinie. Mam nadzieję, że moja reakcja na Ich komentarze korzystnie wpłynęła na jasność i przystępność wykładu przedstawionego w podręczniku.

Nie sposób również nie wspomnieć o studentach uczących się języka

hindi w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, którzy swoją nieustającą dociekliwością, w kwestiach często zdawałoby się oczywistych, wywarli niezaprzeczalny wpływ na ostateczny kształt niniejszej publikacji.

Chciałabym także wyrazić słowa podziękowania dla dr Shashi Mudiraj, która od stycznia 1996 r. pracuje w IO UW jako lektorka języka hindi, za niezwykle staranną lekturę części podręcznika napisanej w języku hindi i poczynione uwagi.

Danuta Stasik

Warszawa, maj 1997

PRZEDMOWA DO III WYDANIA

Niniejsze, trzecie już, wydanie pierwszej części *Podręcznika języka hindi* nie różni się istotnie od wersji ustalonej w poprzednim – drugim – wydaniu z roku 1997. Tym razem ograniczono się zasadniczo do poprawienia zauważonych błędów, a także uzupełnienia brakujących haseł w słowniku hindi-polskim.

Oddajemy tę książkę do rąk Czytelnika z nadzieją, że choć w pewnym stopniu zaspokoi ona coraz bardziej odczuwalne zapotrzebowanie na kontakt z Indiami. Ostatnie lata przyniosły bowiem w Polsce niezwykle wzrost zainteresowania tym krajem, coraz silniej zaznaczającym swoją obecność na międzynarodowej arenie w niemal wszystkich dziedzinach – gospodarce, nauce, technice, polityce oraz kulturze w jej różnorodnych przejawach. Mnie jako indologa cieszy to zainteresowanie tym bardziej, że coraz więcej osób uświadamia sobie, jak ważne jest poznawanie przeszłości i teraźniejszości Indii zarówno za pomocą języka hindi, czyli ciągle najpowszechniej używanego języka indyjskiego, jak i za pośrednictwem wielu innych języków regionu, mających za sobą bogatą, wielowiekową tradycję.

Podobnie jak w przedmowie do poprzedniego wydania chciałabym wspomnieć tu o moich studentach z Zakładu Azji Południowej IO UW – nie sposób bowiem przecenić ich wpływu na ostateczny kształt tej wersji *Podręcznika*.

Danuta Stasik

Warszawa, marzec 2006

WSTĘP

Najważniejsze wiadomości o języku hindi

0.1. Pochodzenie języka hindi — uwagi ogólne

Język hindi należy do indoeuropejskiej rodziny językowej (indoaaryjska grupa języków indoirañskich). Jego historia wiąże się z historią rozwoju innych współczesnych indyjskich języków indoeuropejskich, w której to językoznawcy, na podstawie głównych cech fonetycznych i morfologicznych różnych postaci języka, wyróżniają trzy podstawowe okresy.

Najstarszym okresem rozwoju języków indoaaryjskich jest tzw. okres staroindoaaryjski (SIA) od ok. XV w. do ok. VI w. przed Chr., kolejnym okres średnioindoaaryjski (ŚIA) od ok. VI przed Chr. do ok. X po Chr., ostatnim zaś nowoindoaaryjski (NIA) — od X w. do chwili obecnej. Sanskryt wedyjski jest najstarszą znaną postacią języka okresu SIA. Z kolei języki okresu ŚIA nazywa się ogólnie prakrytami, które w końcowym stadium rozwoju określa się wspólną nazwą apabhraṃśa. I tak forma zachodnia apabhraṃśi to apabhraṃśa śauraseni, wschodnia — magadhi, a forma pośrednia między nimi (z przeważającymi cechami wschodnimi) — ardhamagadhi. Właśnie z tych różnych postaci apabhraṃśi wywodzą się bezpośrednio języki nowoindoaaryjskie, w tym także oczywiście i język hindi. Należy tutaj podkreślić, że granice poszczególnych okresów są umowne, co oznacza, że na danym etapie mogły być (i były) używane różne pod względem rozwoju formy języka. Daty graniczne zależą przede wszystkim od momentu pojawienia się nowych postaci języka¹.

Językiem hindi posługuje się ludność zamieszkująca północne i centralne tereny Półwyspu Indyjskiego. Jest to obszar obejmujący

¹Por. Suniti Kumar Chatterji, *Origin and Development of the Bengali Language*, Calcutta 1975, s. 16-17; G.A. Grierson, *Linguistic Survey of India*, Delhi 1967, t. I, cz. I, s. 121-133; R.S. McGregor, *Hindi Literature From Its Beginnings to the Nineteenth Century*, Wiesbaden 1984, s. 4-6; Ganesh Vasudev Tagare, *Historical Grammar of Apabhraṃśa*, Delhi 1987, s. 1-38.

następujące jednostki administracyjne wchodzące w skład Republiki Indii: Himaćal Pradeś, Uttarkhand Harijana, Radżasthan, Uttar Pradeś, Madhja Pradeś, Bihar, Dźharkhand oraz terytorium stanowe Delhi. Na tym obszarze, zamieszkanym przez ponad 400 milionów mieszkańców, hindi w swej wersji standardowej jest oficjalnym językiem administracji stanowej, a także podstawowym językiem wykładowym w szkołach. Jest on także na mocy konstytucji z 1950 roku ogólnopństwowym językiem Republiki. Jednakże w codziennym życiu ludność zamieszkująca wspomniany obszar posługuje się wieloma dialektami.

Z powyższych słów wynika zatem, że terminu hindi (P. dosł. 'indyjski [język]') używa się przede wszystkim w dwóch znaczeniach:

- 1) język standardowy;
- 2) zbiór zróżnicowanych dialektów.

Pierwsze ze znaczeń zyskuje na jasności, gdy rozpatrujemy je w powiązaniu z terminami takimi jak hindustani i urdu.

0.2. Hindi jako język ogólnopństwowy

Po pierwsze, termin hindi określa postać standardową języka, który jest używany jako ogólnopństwowy język Republiki Indii. Literacka postać współczesnego hindi zaczęła się kształtować w I poł. XIX w. na podstawie hindustani i pozostaje pod silnym wpływem sanskrytu jako głównego źródła zapożyczeń. Język hindi stosuje zapis dewanagari (*devanāgarī*).

0.2.1 Hindustani

Mianem hindustani określa się formę języka potocznego używanego na obszarze północnych Indii i Dekanu, szczególnie popularną przed podziałem Indii Brytyjskich w 1947 r. Hindustani powstało w okresie konsolidacji władzy muzułmańskiej na północy Indii w I poł. XIII w. na podłożu dialektu khariboli (*kharībolī*; patrz § 0.3.1) pochodzącego z okolic na północny zachód od Delhi². Można powiedzieć, że to właśnie hindustani dało początek dwu genetycznie

²Niektórzy badacze przesuwają okres powstania hindustani do pocz. XII w.; por. Suniti Kumar Chatterji, *Indo-Aryan and Hindi*, Calcutta 1960, s. 186-188.

tożsamym językiem literackim — hindi, które jest obiektem naszych zainteresowań, i urdu.

0.2.2. Hindi i urdu

Urdu jest oficjalnym językiem państwowym (*national language*) Pakistanu i jednym z konstytucyjnych języków Republiki Indii. Jak wcześniej wspomniano, jest on genetycznie tożsamy z hindi i tym samym należy do indoeuropejskiej rodziny językowej (indoaryjska grupa języków indoirańskich). Jego historia sięga początków XII-XII w. i wiąże się z powstaniem hindustani (por. § 0.2.1). Od XVII w. rozwijała się bujnie poezja urdu, a w początkach XIX w. pojawiła się proza literacka.

W warstwie leksykalnej urdu charakterystyczna jest przewaga zapożyczeń arabskich i perskich (w odróżnieniu od sanskryckich zapożyczeń w hindi). Urdu stosuje zapis w zmodyfikowanym alfabecie arabskim.

Choć hindi i urdu są tożsame pod względem struktury (poza nielicznymi wyjątkami, nieprzesadzającymi zresztą o istocie języka) różni je między innymi element grafii, gdyż w grę wchodzi dwa odmienne systemy zapisu. Ich wybór zazwyczaj zależy od społeczno-kulturowego, a ściślej rzecz biorąc — religijnego, pochodzenia użytkownika. Muzułmanin będzie się raczej posługiwał alfabetem arabskim, a hindus pismem dewanagari. Po drugie, z tych samych społeczno-kulturowych względów, inny będzie w obu wypadkach słownik użytkownika. Mówiący może wybrać słownictwo o zdecydowanie sanskryckim lub zdecydowanie arabsko-perskim pochodzeniu albo posłużyć się wariantem neutralnym, który nie jest ani zdecydowanie sanskrycki, ani zdecydowanie arabsko-perski. Zagadnienia te wykraczają jednak poza sferę natury czysto językowej i przenoszą się w sferę zainteresowań socjolingwistyki. Należy przy tym pamiętać, że na sprawy uwarunkowań ściśle społeczno-kulturowych nakładają się jeszcze czynniki polityczne, dodatkowo komplikujące i tak nie do końca jasny obraz. Stąd też biorą się częste kłopoty z precyzyjnym określeniem granicy oddzielającej hindi i urdu. Poza tym, część badaczy uważa je za komplementarne odmiany tego samego języka³. Wydaje się, że taki pogląd, aczkolwiek

³Por. np. R.S. McGregor, 1984, s. 1.

uzasadniony z czysto formalnego punktu widzenia, nie jest zasadny w szerszym, żywym kontekście językowym. Zdaje się świadczyć o tym także fakt, że nawet ci, którzy hindi i urdu postrzegają jako dwie części tej samej całości, nie omawiają — wzorem uczonych wieku XIX i pierwszej połowy XX — gramatyki hindi i urdu w jednym wspólnym tomie, tak samo również traktują historię literatury⁴. Wydaje się, że o ich oddzielnym prezentowaniu nie decydują same różnice stylistyczne; hindi i urdu, aczkolwiek bliźniaczo do siebie podobne pod względem gramatycznym, nie powinny być traktowane tylko jako style tego samego języka. Przesądza o tym nie tylko inna leksyka i inny zapis, lecz przede wszystkim odmienna tożsamość językowa ich użytkowników⁵.

0.3. Główne dialekty języka hindi

W § 0.2 wyjaśniono pierwsze znaczenie terminu hindi (forma standardowa uznana za oficjalny język Republiki Indii). W drugim znaczeniu termin hindi oznacza zbiór wielu zróżnicowanych dialektów wywodzących się z różnych postaci dialektów apabhraṃśa. Dialekty te występują na tzw. terytorium języka hindi (*hindī bhāṣī kṣetr*). Na terenie tym mamy do czynienia z 17 ważniejszymi dialektami (oznaczone poniżej cyfrą arabską), których cechy wspólne pozwalają na wyróżnienie wśród nich pięciu zespołów dialektów (oznaczone cyfrą rzymską).

I. HINDI ZACHODNIE (*paścimī hindī*)

1. Khariboli lub kauravi (*kharībolī, kauravī*); patrz omówienie niżej (§ 0.3.1).

2. Bradźbhasza (*brajbhāṣā*), występuje w okolicach następu-

⁴Por. np. prace McGregora, z pionierskimi opracowaniami badacza języka i literatury hindi oraz hindustani (urdu) Garcina de Tassy (*Histoire de la littérature hindoui et hindoustanie*, Paryż 1839-47) czy podręcznikiem A.P. Barannikova, *Chindustani*, Leningrad 1934.

⁵Interesujący materiał na ten temat zawiera książka Amrita Raia pod wielce znanym tytułem *A House Divided. The Origin and Development of Hindi/Hindavi*, Delhi 1984.

jących miast: Mathurā⁶, Āgrā, Alīgarh, Dhaulapur, Mainpurī, Etā, Bādāyū i Bareilī.

Wyraz bradž znaczy dosłownie 'obora; zagroda' i jest nazwą całego regionu znanego z pasterskich tradycji. Dialekt ten powstał ze środkowej postaci apabhranśi śauraseni ok. początku II tysiąclecia n.e. Jest to jeden z najważniejszych dialektów literackich języka hindi. Tworzyli w nim tacy wielcy poeci, jak na przykład Sūrdās (1478-1582), Bihārīlāl (XVII w.), Bhūṣaṇ (1612-1714), a także już w okresie późniejszym pisarze tej miary, co Bharatendu (1850-1885) czy Lallūlāl (1763-1825). Pamiętać należy, że choć od XIX w. językiem dominującym w prozie było literackie hindi, to jednak do początków wieku XX bradž był podstawowym i właściwie jedynym językiem używanym w poezji⁷.

3. Harijani (*hariyāṇī*), dialekt używany na terenie stanu Harijana (*Hariyāṇā*); powstał z apabhranśi śauraseni.

4. Bundeli lub bundelkhandi (*bundelī*, *bundelkhandī*), dialekt historycznego Bundelkhandu; współcześnie używany na terenie obejmującym m.in. miasta: Jhāsi, Gvāliyar, Bhopāl, Hośaṅgābād, Orchā, Sāgar i Hamīrpur.

5. Kan(n)audźi (*kan(n)aujī*), dialekt wywodzący się z terenu Kan(n)audžu (*Kan(n)auj* — S. *Kānyakubja*), używany w rejonie obejmującym m.in. miasta: Itāvā, Śāhjahāpur, Farrūxābād oraz Kānpur; powstał z apabhranśi śauraseni.

II. HINDI WSCHODNIE (*pūrvī hindī*)

1. Awadhi (*avadhī*); w centrum obszaru występowania dialektu awadhi znajduje się Ayodhyā (w późniejszej postaci językowej Avadh), której dialekt zawdzięcza swą nazwę. Poza tym teren jego występowania

⁶Ponieważ większość nazw miast nie została przyswojona polszczyźnie, ze względów dydaktycznych podajemy je w transkrypcji naukowej.

⁷Uwagi na temat literatury hindi patrz szerzej: Tatiana Rutkowska, Danuta Stasik, *Zarys historii literatury hindi*, Warszawa 1992.

obejmuje m.in. takie miasta jak: Lakhnaū, Ilāhābād, Rāybarelī, Fatehpur, Sītāpur, Unnāv, Faizābād, Sultānpur, Pratāpgarh.

Uważa się, że awadhi powstało z apabhraṇśi ardhamagadhi na przełomie I i II tysiąclecia⁸. W dialekcie tym, bardzo prężnie się rozwijającym szczególnie od XV w., tworzyli poeci tej miary, co Jāyāsī (1495-1542) czy Tulsīdās (1532-1623), by wymienić tylko najważniejszych. Awadhi jest dialektem żywym, stale się rozwijającym zarówno jeśli chodzi o postać literacką, jak i mówioną, w której jednakże zaznaczają się duże wpływy hindi standardowego.

2. Bagheli lub baghelkhandi (*baghelī, baghelkhandī*), dialekt używany w Baghelkhandzie (miasto Rīvā i okolice); powstał z apabhraṇśi ardhamagadhi.

3. Čhattisgarhi (*čhattīsgarhī*), język urzędowy stanu Čhattīsgarh; powstał z apabhraṇśi ardhamagadhi.

III. RADŽASTHANI (*rājasthānī*), czyli dialekty Radżasthanu

1. Radżasthani zachodnie (*paścimī rājasthānī*); dialekty używane na terenie obejmującym m.in. miasta: Jodhpur, Mevār, Ajmer, Jaisalmer oraz Bīkāner; powstały z apabhraṇśi śauraseni; najważniejszy dialekt marwari (*mārvārī*); bogata literatura, m.in. poezja Mīrābāī — XVI w.

2. Radżasthani wschodnie (*pūrvī rājasthānī*); dialekty używane w rejonie obejmującym: Jaypur, Ajmer (por. z radżasthani zachodnim) oraz Kiśāngarh; powstały z apabhraṇśi śauraseni; najważniejszy dialekt dżajpuri (*jaypurī*).

3. Radżasthani północne (*uttarī rājasthānī*), zwane także mewati (*mevātī*), dialekt używany na obszarze wyznaczanym przez miasta: Alvar, Gurḡāv i Bharatpur; powstał z apabhraṇśi śauraseni.

4. Radżasthani południowe (*dakṣiṇī rājasthānī*), dialekty używane w rejonie wyznaczanym przez: Indaur, Ujjain, Ratlām, Bhopāl oraz Hośāngābād (w dwu ostatnich wypadkach porównaj z bundeli); powstały z apabhraṇśi śauraseni, najważniejszy dialekt malwi (*mālvī*).

⁸B. Tivārī, *Hindī bhāṣā*, Ilāhābād 1986, s. 48.

IV. PAHARI (*pahārī*), czyli dialekty górskie

1. Pahari zachodnie (*paścimī pahārī*), dialekty rozpowszechnione m.in. w okolicach miejscowości takich jak: Jaunsār, Sirmaur, Śimlā oraz Maṇḍī; pochodzenie nie do końca jasne, najprawdopodobniej powstały z apabhranśi śauraseni⁹.

2. Pahari środkowe (*madhyavartī pahārī*) lub kumajuni-garhwali (*kumāyūnī-garhvālī*), dialekty obszaru Kumajunu (*Kumāyū*) i Garhwalu (*Garhvāl*); powstały z apabhranśi śauraseni¹⁰.

V. BIHARI (*bihārī*), czyli dialekty historycznego Biharu

1. Bhoḍźpuri (*bhojpurī*), dialekt hindi o największej liczbie użytkowników; używany na terenie obejmującym m.in. miasta: Banāras, Mirzāpur, Gāzīpur, Gorakhpur, Devariya i Rācī; powstał z apabhranśi magadhi.

2. Magahi (*magahī*), dialekt używany m.in. w okolicach miast: Paṭnā, Gayā oraz Hazārībāg; powstał z apabhranśi magadhi.

3. Majthili (*maithilī*), dialekt używany w północnej części stanu Bihar, między innymi w okolicach miast: Muzaffarpur, Bhāgalpur, Darbhāṅgā i Purniyā; powstał z apabhranśi magadhi; najważniejszy twórca Vidyāpati (II poł. XIV — I poł. XV w.).

Dwa pierwsze spośród omówionych powyżej zespołów dialektów, tzn. zespół hindi zachodniego oraz zespół hindi wschodniego, określa się mianem zespołu hindi właściwego. Cechy charakteryzujące pozostałe grupy pozwalają współcześnie mówić nie o kolejnych zespołach dialektów języka hindi, lecz o trzech zespołach dialektów języków odrębnych od hindi¹¹.

⁹Tivārī, 1986, s. 61 oraz Nagendra (red.), *Hindī sāhitya kā itihās*, Dillī 1986, s. 25.

¹⁰Nagendra, s. 25.

¹¹Świadczy o tym m.in. prestiżowa nagroda literacka przyznawana corocznie przez indyjską Akademię Literatury za najwybitniejsze utwory w językach indyjskich; są wśród nich np. majthili i radźasthani.